

JOHN SARIS UTAZÁSA JAPÁNBA,
1611–1614

A 16–17. század fordulóján az angol tengerentúli kapcsolatok jellegében változás állt be. Nyugaton, Észak-Amerikában létrejött az első kolónia, ami ugyan nem bizonyult tartósnak, a példa mégis hamarosan követésre talált. A Távol-Kelet felé irányuló közvetlen kereskedelem területén is hatalmas áttörés történt: 1600-ban létrejött a Kelet-India Társaság, amely mind a térségben régebb óta jelen levő hatalmakkal (Spanyolország, Portugália), mind a dinamikusan feltörekvő, újonnan létrejövő Hollandiával konkurenciaharcba került. E harc során mind az új piacok, mind a helyi termékek (főleg a különböző fűszerek) megszerzése különösen fontos volt, így került sor – a fent említett négy ország közül utoljára – az első angol expedíció megindítására Japán felé.

Dolgozatom fő célja ennek az utazásnak az ismertetése, elsősorban vezetője, John Saris hajóskapitány szemszögéből. Munkámhoz elsődleges forrásként az ő hajónaplóját használtam. A forrásnak több különböző változata maradt fenn: jelen dolgozat a Takanobu Ocuka által szerkesztett, *The First Voiage of the English to the Islands of Japan* című munka alapján készült. Az ennek alapját képező Saris-kézirat a tokiói Tójó Bunkoban található. Ezen kívül a naplónak megtalálható egy kézírata az India Office-ban is. (Marine Records, No. XIV.) A Samuel Purchas munkájában található naplószöveg mindkét változattól különbözik, ami további kéziratok létezését feltételezi.¹ A Takanobu-féle változat közli a másik két verzió eltérő részeit is. Ennek alapján ismeretem az általa megfigyelt fontosabb japán szokásokat, a nagyobb városok leírásait, a kereskedelmi lehetőségeket. Japán mély benyomást gyakorolt Sarisra. Ez elsősorban a különböző területek, kultúrák leírásában megfigyelhető eltérésekben tűnik ki: Japánt írja le a bejárt helyek közül a naplóban a leghosszabban – itteni ténykedésének ismertetése a naplónak kb. negyedét teszi ki, noha csak fél évet töltött el itt. Ezenkívül jóval több japán szokást ír le, mint például arabot.

Saris – játszott szerepéhez képest, ti. mint az első Japánba eljutó angol hajó kapitánya – a szakirodalomban csak a második helyet foglalja el William Adams mögött. Adams volt az első angol, aki bizonyíthatóan eljutott a távoli szigetországba, és akivel több cikk mellett két könyv is foglalkozik.² Saris utazásáról ezzel szemben csak egyes munkák részeként emlékeznek meg, a magyar szakirodalomban pedig még a nevééről sem esik említés, noha utazása jelentős szerepet játszik az angol–japán kereskedelmi kapcsolatok létrejöttében.

Angolok a tengerentúlon

Az első fontosabb angol felfedező utazás még a 15. század végén történt: John Cabot nem sokkal a kontinens felfedezése után Észak-Amerikába hajózott. A következő évtizedekben a fenti mellett új célterületek jelentek meg: mind Afrika nyugati részét, mind

Közép-Amerikát egyre gyakrabban látogatták angol hajók, nem kis feszültséget keltve ezzel a szigetország és az ibériai államok között, noha tartós eredményt ezek az akciók nem hoztak. A 16. század második felében a világ tovább tágult az angolok számára: egyrészt az orosz állammal és ezen keresztül Perzsiával vették fel a kapcsolatot, másrészt pedig a Földközi-tengeren is egyre gyakoribbá vált az angol hajók jelenléte.

A század végének közeledtével több esemény is mutatja Anglia felzárkózását a hajózás terén. Ilyen volt Francis Drake vállalkozása, aki a világon másodikként hajózta körül a Földet (1577–1580). Ez volt az első látogatás, amit angol hajó tett a Távol-Keleten. A másik siker, amit a brit hajózás elért, a spanyol tengeri támadás megghiúsítása volt 1588-ban, a Nagy Armada legyőzésével. Ebben az időszakban jött létre a szigetország első tengerentúli kolóniája is. A fent felsorolt expedíciók elsődleges célja a zsákmányszerzés volt: elsősorban nemesfémek szerzése.

Ezeket a látványos sikereket időben megelőzték egyes expedíciók, melyeket mégis utolsónak hagytam felsorolásomban. A Távol-Kelet elérésére irányuló kísérletekről van szó, egy északkeleti vagy északnyugati „átjárón” keresztül. Itt már a cél sem elsősorban a nemesfémek zsákmányolása – főleg felderítő utakról van szó, későbbi kereskedelmi kapcsolatok kiépítésének reményében. Az első ilyen kísérlet a 16. század elején történt, ezután több utazás indult hasonló céllal.³ A célkitűzést ugyan nem sikerült megvalósítani, azonban mégsem beszélhetünk teljes sikertelenségről: jelentős földrajzi felfedezések történtek, egy ilyen út eredménye lett például a Moszkva Társaság létrejötte 1554-ben. Végeredményben pedig bebizonyosodott, hogy ez az északi útvonal a kor viszonyai között nem használható kereskedelemre (a legtöbb hajó, ami nekivágott a jégvilágnak 100 tonna alatti volt). Ezután – noha jelentős idővesztéssel – az „északi” országok (Anglia, Hollandia) is a „bevált” útvonalakat kezdték használni a Távol-Kelet felé. Közülük elsőként a hollandok érték el ezt a térséget.

Hollandok és angolok a Távol-Keleten

A hollandok korábban, az angolokhoz hasonlóan, nagy energiát fektettek egy „északkeleti átjáró” keresésébe, hogy így jussanak el – Oroszországot megkerülve – Ázsia keleti részére. A később jelentős szerepet játszó William Adams is részt vett egy ilyen utazáson. Természetesen ezek a törekvések is sikertelennek bizonyultak. Végül 1595 áprilisában dél felé, Afrikát megkerülve, indult el egy, négy holland hajóból álló kereskedelmi flotta az indonéz szigetvilágot megcélozva.

A váltás egyik fő okának azt tarthatjuk, hogy II. Fülöp spanyol király lezáratta Liszszabon kikötőjét a hollandok előtt,⁴ így sürgössé vált a közvetlen kereskedelmi kapcsolat kiépítése Kelet-Indiával, és időhiány miatt a több évtizede bevált útvonalat használták ők is. Az Indonéziába induló hajók közül három érkezett vissza borssal megrakottan 1597. augusztus 14-én. Ez a siker fellelkesítette a hollandok vállalkozási kedvét: hat különböző társaság jött létre a távol-keleti kereskedelem megeremtésére, és 1598 folyamán 22 hajó tűzte ki célul az indonéz szigetvilág elérését.

Számunkra ezen társaságok közül a Rotterdam Társaság expedíciója a legfontosabb. Ennek a társaságnak volt az alkalmazottja főnavigátorként az angol William Adams. A flotta 1598 júniusában hagyta el Hollandiát, majd nyugat felé vette útját. 1599 áprilisában érték el a Magellán-szorost, azonban áttelelésük után egy vihar szétszórta a hajó-

kat. A *Liefde* (a hajó, amelyen Adams is utazott) Japán felé vette útját, ugyanis a legénység egyik tagja, Dirrick Gerritson 1585-ben már járt a szigetországban, és egy korábbi állítása szerint a „*gyapjúruhát nagy becsben tartják azon a szigeten*”.⁵ A hollandok 1600 áprilisában értek partot Japánban. Ekkor a legénységnek már csak 24 tagja volt életben (az eredeti 110-ből), nagyobb részük annyira legyengülve, hogy képtelen volt bármilyen munkát végezni.

A hajó érkezése nagy feltűnést keltett. Hamarosan kíváncsiskodók tömege lepte el, akik „*elloptak mindent, amit tudtak*”.⁶ Közben megérkeztek a helyi daimjó⁷ katonái, nehogy a hajó árukészletének is lába keljen. A hajósokat egy házban szállásolták el, és Japán *de facto* első embere, Tokugava Iejaszu is értesítést kapott az esetről.⁸ Mielőtt Iejaszu válaszolhatott volna, más érdeklődők is színre léptek: portugál jezsuiták Nagaszakiból, akik a tengerészeket kalóznak állították be (ezt támasztotta alá a sok fegyver, ami a hajón volt) és kivégzésüket akarták. A portugálok ellenséges magatartásának több oka is lehetett: például kereskedelmi – féltették pozíciójukat Japánban. Az elsődleges ok azonban minden bizonnyal vallási volt, ugyanis a jezsuitáknak a spanyol ferences szerzetesekkel is több ellentétük támadt Japánban, elképzelhető tehát, miképp tekintettek a protestáns hollandokra, akiket ráadásul még lázadónak is tekinthettek, mivel a németalföldi szabadságharc ekkor még javában folyt.

A döntést végül Iejaszu hozta meg. Noha ő volt a legerősebb birtokos Japánban, helyzete még korántsem tekinthető szilárdnak, sőt, a régensek között háború volt kilátásban. A *Liefde* érkezésekor már mindkét oldalon folytak az előkészületek, így érthető, hogy Iejaszu fokozott érdeklődést mutatott a hajó iránt, amin jelentős mennyiségű fegyver is volt. Ez a fegyverzet jelentős szerepet játszott abban, hogy az 1600 októberében vívott szekigaharai csata Iejaszu győzelmét hozta.

Iejaszu magához vitette Adamsot,⁹ és a többszöri kihallgatás eredménye az lett, hogy a hajósokat szabadon bocsátották, és eltulajdonított javaikért kártérítést kaptak. Többségük végleg Japánban maradt. Hajójuk előbb Edóba¹⁰ került, majd hamarosan elsüllyedt.

A *Liefde* sorsáról közvetett hírek már 1601 augusztusában elérték Hollandiát Oliver van Noord¹¹ által. Ennek ellenére a bajba jutottak hazavitelére nem történt kísérlet, mivel a Rotterdam Társaság csödbe ment. Az elsők, akik a hollandok közül elhagyhatták a szigetet, Quackernack kapitány és Melchior van Santvoort 1605-ben magukkal vitték Adams levelét, továbbá Iejaszu kiváltságlevelét, melyben fontos kereskedelmi privilégiumokat ad a hollandoknak. A holland–japán kereskedelmi kapcsolatok végül 1609-ben létesültek, amikor holland kereskedelmi lerakat létesült a japán Hirado városában. A telep az ún. Egyesült Kelet-indiai Társaság (*VOC = Vereenigde Oost Indische Compagnie*) fennhatósága alá tartozott. Ez a társaság 1602-ben jött létre, jelentős kereskedelmi sikereket ért el és gyors terjeszkedésbe kezdett, különösen a portugálok rovására. Több kereskedelmi telepet létesített, sőt a kalózkodás is bevett eszköze volt.

Az angolok kissé lassabban cselekedtek. Noha 1600-ban létrejött a Kelet-India Társaság, az korántsem volt olyan sikeres, mint holland társa. A társaság tizenöt évre monopóliumot kapott a Távols-Kelet felé irányuló angol kereskedelem lebonyolítására.¹² Első expedíciójuk 1601-ben indult, öt hajóval, James Lancaster vezetésével. Ennek az utazásnak az eredményeként jött létre első kereskedelmi telepük Indonéziában, Bantamban, 1602-ben. Rengeteg borsot hoztak be Angliába, aminek értékesítése ugyan

jelentős nehézségekbe ütközött, mégis ez lett a következő néhány évtizedben a kereskedés fő tárgya. A következő utazások során további lerakatok jöttek létre: Masulipatan (Koromandel-part Indiában), Surat, Patani és Ayuthia.

Noha az első két kereskedelmi út 95%-os hasznot hozott,¹³ a társaságnak több olyan gyengéje volt, ami miatt a hollandok lépéselőnybe kerültek. Monopóliumuk nem volt teljes: 1604-ben I. Jakab angol király engedélyt adott Sir Edward Michelborne-nak, hogy „*felfedezze Cathaia, Kina, Japán, Korea és Cambaia országát*”, és hogy ott kereskedjen.¹⁴ Ez az expedíció sem tervezett célját nem érte el, sem különösebb sikert nem hozott.

Röviden tekintsük át az Angliában ebben az időben megszerezhető információkat. Az első kísérletek Japán elérésére északkelet felé történtek. John Dee térképész a következő tanácsokat adta egy 1580-as expedíció vezetőinek: „*Lehetőségetek van, hogy a japán szigetre hajózzatok, ahol keresztényeket találtok, jezsuitákat különböző keresztény országokból, talán néhány angolt is.*”¹⁵ Az első angol nyelvű beszámolót Japánról az 1577-ben megjelent, Richard Willes által írt *The History of Traueyle in the West and East Indies* című munkában találhatjuk. 1598 és 1600 között adták ki Richard Hakluyt *Principall Navigations* című művének második kiadását, ami szintén tartalmazott Japánról szóló információkat. 1598-ban, Londonban jelent meg egy holland utazó, Jan Huyghen van Linschoten *Itinerario* című könyvének angol fordítása. Ez a munka volt a legnagyobb hatással Sarisra: kétszer is hivatkozik Linschotenre,¹⁶ valamint egy érdekes közvetett utalást is találhatunk nála, nevezetesen, hogy Saris szigetként említi Koreát,¹⁷ úgy, ahogy Linschoten egyik térképén az megtalálható. Az ezekben a munkákban található információk alapján Japán éghajlata jó piacot biztosíthatott az angol textíliáknak.

Az 1610-es évek elején fokozódott az üzenetváltás Adamsszel, aki még mindig Japánban tartózkodott. Ő is küldött egy üzenetet Bantamba, az angol telepre, és még ugyanabban az évben a Kelet-India Társaság vezetői is eljuttatták levelüket hozzá, melyben megírták szándékukat, hogy rendszeres kereskedelmet létesítsenek Japánnal. Adams erre újabb levelet küldött, ám ez már ahhoz is későn jutott el Bantamba, hogy Saris felhasználhassa a benne írtakat, amelyek a Japánnal folytatandó kereskedéshez nyújtottak hasznos adatokat.

Saris utazása

A Saris vezette utazás (a Kelet-India Társaság nyolcadik útja) 1611. április 18-án indult három hajóval. A flotta parancsnoka a már említett, 31 éves John Saris volt. Ő részt vett már a Henry Middleton által vezetett második utazásban 1604-ben, majd Bantamban töltött mint kereskedő „*négy évet, kilenc hónapot és tizenegy napot*”.¹⁸ 1610 májusában tért haza Angliába a *Hector* fedélzetén.

Az utazásnak nem az volt az elsődleges célja, hogy kereskedelmi telepet hozzanak létre Japánban, sőt ha a kereskedők úgy látták volna, hogy elegendő árut szereztek be és az angol cikket eladták, Japánt útba sem kellett volna ejteniük. Japán csak egy lehetőség volt, az út fő célja az Indiában fekvő Surat volt.¹⁹

Az első fontosabb döntést a követendő útirányról Tammarinben kellett meghozni. Itt ugyanis Richard Cocks, az egyik kereskedő, miután visszatért a partról, egy levelet

adott át Sarisnak. Ezt 1611. szeptember 1-jén írta Henry Middleton, majd a helyi uralkodónál hagyta azzal az utasítással, hogy mutassa meg az arra hajózó hollandoknak vagy angoloknak. A levél egy incidensről szólt, ami Middletonnal történt meg a Vörös-tenger partján fekvő Moha városában,²⁰ ami az ottani kereskedés biztonságát egy csapásra megkérdőjelezte. A történetek ellenére a fontosabb kereskedőkből álló tanács úgy határozott – Sarisszal egyetértésben –, hogy útirányukon nem változtatnak és továbbmennek Áden és Moha felé, hogy a monszun beálltaig ott kereskedjenek. A kereskedőket bátorította még az is, hogy – ahogy Saris írja – „*nálunk volt a Nagyúr* (a török szultán – Sz. G.) *engedélye, ami egyetlen előző hajónál sem*”.²¹

Moha kikötőjét március közepén érték el Sarisék. Ekkor derült ki, hogy az előző kormányzót (aki felelős volt Middleton hajóinak megtámadásáért) leváltották, és egy muszlim hitre tért görög, Ider aga a vezető. Az angolok ennek ellenére mégis bizalmatlanok voltak. Saris csak megfelelő tús ellenében volt hajlandó elhagyni a hajót és partra szállni. Az arabok azonban hajlottak a kereskedésre, sőt még egy kereskedelmi telep létrehozásának engedélyezése is felmerült részükről.

A békés kapcsolatnak azonban hamarosan véget vetett Middleton megérkezése Suratból, ahol csak minimális forgalmat sikerült lebonyolítania, míg Mohába érkezése után azt akarta elérni, hogy megtorlasképp korábbi sérelmei miatt Sarisék szüntessék be a kereskedelmet a helyiekkel. Miután e törekvése nem járt sikerrel, minden eszközzel, akár fegyveres úton is megpróbálta távol tartani a – főleg Indiából – Mohába tartó kereskedőhajókat,²² így Saris szavaival élve: „*itt nem volt remény további kereskedésre*”.²³ A helyzetet tovább rontotta, hogy a surati kereskedelem sem tűnt sok haszonnal kecsegtetőnek: „*reményeink bármilyen kereskedésre Suratban olyan kicsik voltak, mint az, amit már találtunk Mohában*”.²⁴ Ez nagy veszteség volt, ugyanis Suratban több terméket be lehetett volna szerezni olcsón (pl. indigó, elefántcsont), amin később jelentős hasznot lehetett volna húzni. Így Saris április elejétől a Vörös-tenger bejáratánál cirkált, hol ebben, hol abban a városban töltve el rövidebb-hosszabb időt.

Vörös-tengeri kereskedését így foglalja össze röviden Saris: „*Angol árucikkeinket nem találtuk eladhatónak, a helybeliek szegények, és a törökök nem akarnak üzletelni velünk*”.²⁵ A csere egész mennyisége 46 174 reál volt. Így aztán a hajók továbbindultak kelet felé, Surat elkerülésével. A *Thomas* és a *Hector* május 23-án, illetve augusztus 8-án indult el, míg a *Clove* szeptember elején indult keletnek, Bantam felé véve az irányt.

A fenti eseményekből jól láthatjuk az egyik okot, ami miatt az angol Kelet-India Társaság kezdetben kevésbé volt eredményes, nevezetesen azt, hogy az egyes kapitányok, illetve utazások között nehezen sikerült a szükséges összhangot megteremteni, így az egyéni ambíciók gyakran a Társaság hatékonyságának rovására mentek.

A *Clove* 1612. október 24-én érkezett Bantamba,²⁶ ahol ott találta Adams Japánból küldött levelét. Saris gyorsan beszerezte másik két hajójának a rakományt, mivel azok csak kevés borsot tudtak vásárolni a közbeeső szigeteken, és útnak indította őket Anglia felé. „*A hely annyira egészségtelen, emellett embereink annyira kicsapongók, itallal és nőekkel töltik idejüket*” – magyarázza a döntést Saris.²⁷

A *Clove*, immár egymagában, január 12-én indult el Japán felé. Rakománya 700 zsák borssal bővült, amit a Japánban történő üzletelés céljaira vettek az angolok. A hajó nem egyenesen a szigetország felé indult, hanem útba ejtette a Maluku-szigetcsö-

portot. Az angolok megpróbálták szegfűszeget beszerezni a bennszülöttektől, ám ezen törekvésük a sziget urainak, a hollandoknak heves ellenállásába ütközött. A helyi uralkodó – holland nyomásra – halálbüntetés kilátásba helyezésével eltiltotta a helybelieket a szegfűszeg angoloknak történő eladásától, majd hírek érkeztek, hogy a hollandok katonákat vontak össze a környező szigetekről, végül befutott két hajójuk is az angoloké mellé. A hollandok egy írást küldtek az angoloknak, amelyben lépésükre a következő magyarázatot adják: „*Minden nép a Maluku-szigeteken örökös szerződést kötött velünk az összes szegfűszegükre 50 real²⁸ áron a 200 cattie-s baharért, cserébe azért, hogy kiszabadították őket a spanyol szolgaságból.*”²⁹ Mindezek ellenére, mivel az adás-vétel nem maradt abba, a bennszülötteket fegyver használatával kellett megfélemlíteni. Az angolok végeredményben 3690 font szegfűszeghez jutottak. A szigetvilágot 1613. április 14-én hagyta el a hajó, immár ténylegesen Japán felé.

Saris Japánban

Japánok vendégségben

Az első japán hajókkal – négy halászcsonakkal – 1613. június 10-én találkoztak az angolok, amelyek másnapra a Kjúsu szigetén fekvő Hiradóba vezették őket. Érkezésükkor Macúra Takanobu Hizen no Kami, a helyi daimjó is meglátogatta a hajót, nagyapjával, Macúra Sigenobu Ho-Innel. A helyi urak üdvözlési módját így írja le Saris: „*Lehúzzák cipőiket (nem viselnek zoknit), azután jobb kezüket összeítik a ballal, ráteszik térdeikre, és így kicsit ide-oda mozgatva kezeiket lehajolnak és kis lépésekkel eloldalaznak az üdvözölt társaságtól és azt kiabálják: Augh, augh.*”³⁰ Saris ezután „bankettet” adott a japánoknak, majd átadta nekik az angol uralkodó levelét. Az „öreg király”³¹ ezek után még többször meglátogatta az angolokat: augusztus elejéig másfél hónap alatt hétszer. Sőt, július 9-én – Saris szavaival élve – „*kérte, hogy bocsássonak meg neki, hogy nem jött olyan gyakran látogatóba, mint korábban.*”³² (Ekkor legutóbb július 3-án látogatta meg Sarist, amikor együtt reggeliztek.) A Macúra család tagjain kívül még két daimjó látogatott az angolok hajójára: „*Goto királya*” (1613. július 7-én) és „*Samedon, Crats királya*” (1613. november 20-án), valamint számos nemes, köztük „*Nagasaki kormányzójának két fia*” is.

E látogatásokkal kapcsolatban több olyan megjegyzést olvashatunk, amelyek fontos információt hordoznak a helyi viszonyokról. Az „öreg király” egy látogatása alkalmával például négy nőt is vitt magával, akik húros hangszeren játszottak, európaihoz hasonló kotta alapján.³³ Több helyen kiemeli Saris, hogy a helyi előkelők csodálják hajóját. Ez alapján valószínű, hogy az angol hajóépítési technika jóval fejlettebb lehetett a japánnál, elsősorban minőségi téren. Ezzel magyarázható az is, hogy Iejaszu két hajót is építtetett magának Adamsszel.

Mivel ezen látogatások alkalmával általában valamilyen étkezésre is sor került, hasznos lehet áttekinteni a japánok által fogyasztott főbb élelmiszereket. A legfontosabb táplálék a rizs volt, de elterjedt volt a búza is. A zöldségek közül a retket és a fehérrépat termesztették a leggyakrabban, a legtöbb európai utazó meg is említi ezeket. Érdekes véletlen, hogy a burgonya éppen az angolok közvetítésével került Japánba: „*1615. VI. 19.: krumplit ültettem, egy olyan dolgot, amit Japánban még nem termesztenek*” – írja Cocks naplójában.³⁴

Az állatok közül a vadállatok egész tömegét találhatjuk a japánok „étlapján”: vadkacsa, fácán, fogoly, szarvas, vaddisznó, nyúl. Az ország elhelyezkedésének következtében a hal is nagyon elterjedt táplálék volt. Háziállatok közül sok sertést tartottak, valamint kecskét, bárányt, tyúkot, továbbá szarvasmarhát és lovat, ezek elég kis természetű és patkolatlanok is. (Utóbbi kettőt használták szántásra is.)³⁵ Az egyedüli újdonság az lehetett az európaiaknak, hogy Japánban nem ittak tejet, és azt semmilyen formában nem is használták fel.³⁶ (Utal rá más európai, például Francesco Carletti firenzei utazó is.) Italuk általában meleg víz volt, hideg vizet nem ivott a többség, valamint rizsből készült bor.

Az első hetek Japánban

Érkezésük után az angolok várakozásra kényszerültek, ugyanis Adams nem volt Hira-dóban, és nélküle esélyük a sikerre sokkal kisebbnek tetszett. Adams érkezéséig azonban nem telt haszontalanul az idő. A kínai negyed vezetőjétől, Li Tantól béreltek egy épületet hat hónapra. Ezzel lehetővé vált az áruk szárazföldre rakodása és átválogatása, és ezáltal a kereskedelem megindítása. Az épület személyzete kezdetben 26 fő volt.³⁷

Végül július 29-én, 48 nappal a *Clove* Japánba érkezése után, Hiradóba ért William Adams. Saris és az angolok egy része azonban hamarosan ellenszenvvel kezdett viselkedni iránta. A kapitány felajánlotta neki, hogy válasszon egy szobát az épületükben, valamint kísérőket magának a kereskedők közül, amit Adams elhárított. Ezenfelül angol zászlóját egy szegényes ház régi ablakába tette ki, ami szinté zavarta az angolok önértéket. Saris így ír Adams viselkedéséről: „*nem engedte sem kereskedőinknek, sem másnak, hogy csatlakozzanak hozzá, ami nagyon furcsa volt nekünk...*” Később ugyan „*ajánlkozott, hogy kísérjük el szeretetben, de épp az ellenkező módon kezelt bennünket*”.³⁸ Az ellenszenv odáig fajult, hogy Adams nem hagyta el Japánt Saris hajójával, különböző kifogásokat hozva fel. Saris rögtön első találkozásuk után „honosodott japánként” ír róla, később pedig csak tovább romlott a viszony a két személy között: Saris ajándékáért Adams csak hat shilling értékű viszonzást adott, majd Adams szolgáját kapták csaláson az angolok, ami tovább éllezte a két férfi közötti ellentétet. Ehhez hasonló esetek vezettek végül oda, hogy Saris Japánból való távoztakor Cocksnek a következőket írja: „*Mr. Adams csak arra alkalmas, hogy a dzsunka kormányosa legyen, és hogy az udvarnál tolmácsnak használják, ha nincs munka számára a tengeren.*” Ennek ellenére az angoloknak szükségük volt Adamsre, mivel bejáratos volt Jejaszuhoz. Az Adamsnek tulajdonított nagy szerepet jelzi, hogy a Társaság részéről 47 reál, Saristól pedig 118 reál értékű ajándékot kapott.

Japán törvények

Saris ezekben a napokban naplójában nagy részt szentelt a kivégzések, illetve körülményeik leírásának. Volt alkalmá tanulmányozni ezeket: augusztus 8-án három személyt végeztek ki,³⁹ két nap múlva pedig újabb hármat. Az utóbbiak közül egy embert lopásért ítélték el: „*ellopott egy zacskó rizst 2 schilling 6 penny értékben szomszédjától, akinek égett a háza*” – magyarázza az okot Saris.⁴⁰ A kivégzés mindkét esetben ugyanúgy zajlott le: a halálra ítéltknél egy tábla és egy papírzászló volt, melyekre az elkövetett bűnök voltak felírva. A bűnösöket fegyveres örök kísérték az ítéletvégrehaj-

tás színhelyére, ahol lefejezték őket, majd utána „*minden férfi, akinek tetszett (elég sokan), kipróbálta katanája (japán kard – Sz. G.) élességét a holttesteken... és mind a hármat olyan kis darabokra vágta, mint egy ember keze, és még ezután sem hagyták abba, hanem a darabokat egymásra tették, hogy kipróbálják, egy ütéssel hányat tudnak szétvágni*”⁴¹

A halálbüntetés elég gyakori volt az országban: a fenti kivégzéseken kívül olvashatunk egy esetről, amely során Hirado daimjója az utcán mindennemű tárgyalás nélkül megöleti egyik emberét. A vád vérfertőzés volt. A lopásért halál járt, akármilyen értékű volt a lopott tárgy, mivel – ahogy Cosme de Torres⁴² írja – „*egy olyan ember, aki elvesz egy dolgot, elvesz majd százat is, ha alkalma lesz rá*”⁴³. Ezenkívül kivégezték a fegyvert rántó személyeket, továbbá a gyilkosokat, összeesküvőket, valamint azokat, akik megszegték a sógun törvényeit, vagy nem engedelmeskedtek feljebbvalójuknak.

A látott eset az angolok számára hamarosan nagyobb jelentőséget kapott, mint holmi érdekesség, ugyanis az angol tengerészek viselkedése nem sokat javult, és hamarosan a következő incidens történt: „*Úgy esett, hogy ketten a társaságunkból összevesztek és a partra akartak menni (ti. harcolni – Sz. G.)*”⁴⁴. A veszély, amit a fenti ítéletről is láthattunk a következő volt: „*Itt szokás, hogy aki dühében fegyvert ránt – annak ellenére, hogy nem okoz vele kárt –, azt rögtön darabokra vágják. És ha egy kis sebet is ejt, nemcsak magát, hanem egész háza népét kiirtják*”⁴⁵. Ennek ellenére, noha a veszéllyel tisztában voltak, a tengerészek tovább folytatták botrányos viselkedésüket. Számos bejegyzést olvashatunk a kapitány naplójában arról, hogy részegeskedtek és nyilvánosházakat látogattak.

Az angolokra nézve a legveszélyesebb incidens november elején történt, amikor két tengerész részegen harcolni kezdett a parton, és megsebesítették egymást. Egyikük két hét múlva meghalt, noha sebei – ha engedi – gyógyíthatók lettek volna. Ez a botrány a végsőkig próbára tette a japánok türelmét. Noha halálos büntetés nem született (a daimjó valószínűleg nem akarta elriasztani birtokáról az angolokat), de Ho-In a következő üzenetet küldte: „*Ha még többen a partra jönnek harcolni és vért ontani a birtokán (a törvényeket megszegve), darabokra vágatja őket*”⁴⁶.

Saris egy másik helyen még egy utalást hoz a törvények szigorúságára: „*(Amikor) ...megközelítettünk egy várost, kereszteteket láttunk azok holttesteivel, akiket keresztre feszítettek. Ugyanis a keresztre feszítés szokásos büntetése a legtöbb gonosztevőnek.*”

Utazás Iejaszuzhoz – az érintett városok

Adams érkezése után minden készen állt, hogy az angolok engedélyt kapjanak a Japánba településre Iejaszutól. Az ajándékok⁴⁷ összeválogatása után a kis csapat 1613. augusztus 7-én hagyta el Hiradót egy bárkán, amit a daimjó bocsátott rendelkezésükre. Az út végcélja Iejaszu tartózkodási helye, Surunga⁴⁸ volt. A küldöttség 19 főből állt, ebből 11 volt angol (Adamset is közéjük számolva). Az ajándékokon kívül az angolok magukkal vitték uralkodójuk, I. Jakab levelét is.⁴⁹ A Surungába vezető út első szakaszát tengeren tették meg az angolok, a következő útvonalon: Fuccate⁵⁰–Simonoszeki–szoros–Oszaka–Fusimi.

Az útközben érintett városok többé-kevésbé részletes leírását olvashatjuk Saris naplójában. Saris Fuccatében egy kövázat említ, amelyben sem ágyúk, sem katonák nem voltak. A vár falait egy vizesárok vette körül, mely „*öt öl mély és kétszer olyan*

széles⁵¹ volt. A vizesárkon felvonóhíd vezetett át. A várost – akárcsak a későbbiekben említettekét – Londonhoz hasonlítja: „*Olyan nagynek látszott, mint London a falakon belül – jól épített és szabályos, így az ember az utca egyik végéről elláthat a másikba. A hely rendkívül népes, békés és barátságos.*”⁵²

Az utazás következő megállóhelye Oszaka volt (augusztus 27-én). Saris így ír a városról: „*Nagyon nagy, annyira, mint London, a falain belül sok nagyon magas, jó fahíddal, amik arra szolgálnak, hogy át lehessen kelni egy folyón, ami olyan széles, mint a londoni Temze. Láttunk néhány tetszetős házat is, de nem sokat. Oszaka egész Japán egyik fő tengeri kikötője, egy hihetetlenül nagy és erős várral, mély árkokkal a falak mentén, sok felvonóhíddal és vaslemezzel borított kapukkal. A vár terméskőből épült, bástyákkal, mellvéddel, kis löfegyverek és nyilak használatát lehetővé tevő lőrészekkel volt ellátva. A várban különböző átjárók voltak, ahonnan köveket dobálhattak a támadókra. A falak legalább 6-7 yard vastagok... A kövek kiváló kőbányából valók, nagyok, és olyan pontosan vágottak, hogy illeszkedjenek a helyükre, habarcsot nem is használnak, hanem csak földet tesznek közéjük, hogy kitöltsék az esetleg létező üres hasadékokat.*”⁵³

Fusimi után az utazás szárazföldön folyt tovább. Saris kapott egy gyaloghintót, abban vitték tovább, és két lándzsás⁵⁴ katona ment előtte. Ezek a gesztusok a nagy megbecsülést voltak hivatva kifejezni: „lándzsát” ugyanis a nemesek előtt hordtak,⁵⁵ gyaloghintót pedig csak egy helyen említ Saris (az előbb leírt helyőrség parancsnoka használta). A kavicsal vagy homokkal felszórt út mentén bizonyos távolságonként⁵⁶ jelzések álltak, sajátos „kilométerkövek”: két kis domb az út két oldalán, tetejükön kis fenyőfákkal. Ezen leírás alapján mindenképpen fejlettnek tekinthetjük a korabeli japán szárazföldi közlekedést.

Surunga városát, ahova szeptember 6-án értek, így írja le Saris: „*Olyan nagy, mint London összes külvárosával. A kézművesek... a külső részeken élnek... a jobb módúak a város belsejében, ahol nem zavarja őket a városi munka zaja.*”⁵⁷

Edó, ahova az Iejaszunál tett látogatás után szintén ellátogattak az angolok, „*sokkal nagyobb volt, mint Surunga – írja Saris –, sokkal tetszetősebb kastéllyal. A kastélyt nagyon tündöklőnek tartottuk; a gerinc- és a sarokcserepek aranyozottak voltak, az ajtófélfákat aranyozáson kívül gazdagon díszítették. Házaikon nagy, szárnyakban nyíló deszkaablakok vannak, amik festettek, mint Hollandiában: üveget nem használnak hozzá. (...) Ötven lépésenként van egy-egy terméskőből épített, masszív kútő, mellette vödörök állnak, ezekkel vihetnek a közelben lakók vizet, ha tűz ütne ki. Ez az utca olyan széles, mint bármelyik angliai utca.*”⁵⁸ Egy spanyol főméltóság (Rodrigo de Vivero y Velasco) Japánban jártakor a város lakosságát 150 000 főre becsülte.⁵⁹

Az angolok néhány napot eltöltöttek Meacóban⁶⁰ is, amiről Saris a következőket írja: „*Japán legnagyobb városa,⁶¹ leginkább kereskedelemmel foglalkoznak lakói. Az egész ország fő fotoqui-ja, azaz temploma itt található: terméskőből épült... A fotoqui egy magas domb tetején áll, és ahogy az ember felmászik a dombra, mindkét oldalán 50 oszlop van terméskőből, 10 lépésnyire egymástól. Minden oszlopon egy lámpa van, melyekben éjjelente olaj ég.*”⁶² A templomot Hidejosi építtette, és állítólag, a szóbeszéd szerint „*a fotoqui falain belül 3000 koreai⁶³ orra és füle van eltemetve.*”⁶⁴ Meacót 20-án hagyták el, addig Iejaszu I. Jakabnak szánt ajándékaira vártak. Ez az ajándék tíz nagy festményből állt. Hiradóba november 6-án értek vissza az angolok.

Ezen leírásokból arra következtethetünk, hogy a japán építészet elég fejlett volt, noha a házak jelentős része fából készült. A városképre további utalást találunk Cocksnál: mindenkinek fel kellett szórnia a háza előtti utcarészt kavicssal.⁶⁵

Joao Rodrigues, egy portugál jezsuita, aki Adamshez hasonlóan közvetítő volt az európai utazók és a japán vezetők között, így ír: „*A város (ti. Kioto – Sz. G.) különösen tiszta, nagyobb utcái mentén kiváló patakokból és csermelyekből eredő víz folyik. Az utcákat naponta kétszer felseprik és vízzel fellocsolják, így tartják nagyon tisztán és frissen: minden ember a saját háza előtti részt tartja tisztán.*”⁶⁶ Talán ez lehet a fő oka annak, hogy sem a helybeliek, sem az európaiak részéről nincs utalás komolyabb járványra. A naplóban egyetlen betegség nevét találhatjuk csak meg: a leprára tesz utalást Saris, de erre is csak a jezsuitákkal kapcsolatban (ti. hogy fenntartottak egy menhelyet a leprások számára). Rajta kívül csupán Cocks tesz még említést egy himlőjárványról Nagaszakiban (1615-ben), amelyben 2600-an haltak meg,⁶⁷ a többi európai viszont a járványok ritkaságán csodálkozik. Ez a viszonylag kevés betegség elég meglepő, különösen, ha a kivégzettek temetetlen holttesteire gondolunk.

A fenti városleírások egyes részeiből a tüzek elleni védekezés fontosságára következtethetünk. Valóban: gyakran történtek tüzesetek, ugyanis az épületek többsége fából készült. A számos Saris által említett eset közül egy szándékos gyújtogatásként, a többi balesetként szerepel. Ezen tüzek során nem sérült meg sem az angolok épülete, sem egyéb tulajdona. Saris Bantamban való tartózkodása alatt írt naplójában is számos tüzesetet említ, ami azt mutatja, hogy nem csak Japánban volt ez súlyos veszély. Richard Cocks, aki Saris távollétében Hiradóban az angol ház ügyeit intézte, több, az alábbihoz hasonló incidenst is említ feljegyzéseiben: „*Az a hír terjedt el... hogy ezen az éjjelen Hirado városa porig ég; emiatt kikiáltók járták az utcákat egész éjjel, olyan zajt csapva, hogy csak kevesen tudtak pihenni.*”⁶⁸ Egy másik eset: „*A király kifejezett parancsot adott rá, hogy minden ház tetejére egy kád, azaz hús-vödör vizet kell tenni. Emberek futkostak egész éjjel fel-le az utcákon, megparancsolva mindenkinek, hogy vigyázzanak a tűzükre; furcsa és félelmetes volt hallgatni őket.*”⁶⁹

Audiencia lejaszunál

Az angolokat szeptember 8-án fogadta Iejaszu. Ennek során Sarist Iejaszu titkos tanácsosa és az admirális a fogadóterembe vezették: itt volt az ex-sógun trónszéke, ami aranyzöveggel volt borítva, kb. 5 láb magas volt, de nem volt baldachin felette. Mintegy negyedórás várakozás után az ajándékokat Sarisék a szőnyegre tették, még Iejaszu megérkezése előtt. Ezután megtörtént a találkozás, amely során Saris átadta az angol király levelét, amit a japán hagyományoknak megfelelően Iejaszu „*a kezébe vett, és a homloka felé emelt.*”⁷⁰

Ugyanezt az eseményt William Adams kissé másképp adja vissza, néhány olyan részletet is megemlítve, melyről kapitányunk „megfeledezett”. Adams említi, hogy az audiencia előtt élénk üzenetváltás zajlott le Saris és Iejaszu tanácsosa között. A kapitány ugyanis ragaszkodott hozzá, hogy Iejaszu az ő kezéből vegye át I. Jakab levelét, mire a tanácsos azt válaszolta, hogy „*nem szokás az országban, hogy bármilyen levelet egy idegen adjon át, hanem addig tarthatja azt a kezében, míg az uralkodó elébe nem érnek, és akkor ő (ti. a titkár – Sz. G.) elveszi kezéből és átadja az uralkodónak.*”⁷¹ Ezután Saris ellenkezett egy darabig, de a szokásokon nem tudott változtatni. Kényte-

len volt alkalmazkodni: Iejaszu titkára kezéből vette át a levelet. (A két leírás közül valószínűleg a második a hiteles. Ismerve Saris viselkedését, büszkeségét, feltételezhető, hogy tudatosan ferdítette el az események leírását.)

Ezután az angolok visszavonultak, és kereskedelmi kiváltságokra vonatkozó kérelmüket előbb lerövidítették 14-ről 10 pontosra, majd szeptember 10-én ezt a rövidített változatot továbbították Iejaszunak. Iejaszu – Saris szavaival élve – „*jóváhagyta, csak egy kérést tagadott meg, a következőt: mivel a kínaiak megtagadták a kereskedést az angolokkal... kapjunk jogot és szabadságot Japánba hozni őket.*”⁷² A hivatalos válaszra azonban még várni kellett.

Az Iejaszunál tett látogatás után az angolok Edóba mentek, ahol meglátogatták Hidetadát, átadták neki ajándékaikat, valamint I. Jakab neki szóló levelét.⁷³ Hidetada két fényezett páncélt küldött az angol királynak (az egyik még ma is a Towerban van),⁷⁴ továbbá egy kardot, „*amit csak a legnagyobb rangú katonák viselhetnek itt.*”⁷⁵ Erről az audienciáról nem maradt fenn feljegyzés. Edóból az angolok útja Uragába vezetett, Adams lakhelyére. Ennek a kitérőnek a célja a helyi kikötő, illetve a hely kereskedelmi telep ellátására való alkalmasságának megvizsgálása volt. Erről a későbbiekben még bővebben esik szó.

A kiváltságok

Surungába szeptember 29-ére ért vissza a küldöttség, ahol várniuk kellett október 8-ig, amikor megkapták az Iejaszunak beadott kérvényre a választ. Ez tartalmazta Iejaszu I. Jakabhoz írott levelét, valamint a kereskedelmi kiváltságokat az angol kereskedők részére. A kiváltságlevélben az angolok engedélyt kaptak, hogy Japán bármely kikötőjében kereskedhessenek anélkül, hogy bármilyen vámot kellene fizetniük. Ez volt a leglényegesebb, ezenkívül néhány kevésbé jelentős engedményt kaptak: a japán alattvalók kötelesek voltak segíteni, ha az angolok bajba kerültek, az áraikat az angolok szabhatták meg, az esetleg elhalálozó angolok javaival az angol telep vezetője rendelkezhetett. A kiváltságlevél végén található még egy pont, mely szerint az angoloknak jogukban állt felfedező utakra indulni akár Japán területén belül, akár idegen országokba. Itt elsősorban az északkeleti átjárót felderítő expedíció terve merülhetett fel.

A kiváltságok nem hozták előnybe az angolokat a hollandokhoz képest, ugyanis néhány évvel korábban azok is hasonló jogokat kaptak. A portugálokra érvényes egyik megkötöttség alól viszont mentességet kapott mindkét protestáns állam, nevezetesen nem kellett egy kereskedőtársaságnak eladniuk a Japánba szállított selymet szabott áron, mint a portugáloknak.⁷⁶

A telep létrehozása

Mivel megvolt az engedély a kereskedésre, már csak azt kellett meghatározni, hol létesüljön az angol kereskedelmi telep. Sigenobu Ho-In mindent elkövetett annak érdekében, hogy ez a telep Hiradóban létesüljön. Valószínűleg ennek tudható be gyakori látogatása az angoloknál, valamint velük szembeni engedékenysége is. A Macúra családnak roppant fontos volt, hogy minél több külföldi kereskedőt csábítson „birodalmába”, Hirado ura ugyanis a daimjók közül az egyik legkisebb volt.

Korábban ugyan megfordultak Hiradóban portugál kereskedőhajók is, ám azok 1571 után csak esetenként választottak más kikötőt, mint Nagaszaki.⁷⁷ 1582-ig a por-

tugálok az egyetlen európaiak voltak Japánban, és miután a spanyolok (1582), majd a hollandok (1609) megjelentek, azután is nagy arányban részesedtek az ország külkereskedelméből, különösen a selyembehozatalból. (Selyemimportban való részesedésük 1600-ban még mindig 30% felett volt.)⁷⁸

Noha a VOC telepe 1609-ben Hiradóban létesült, ennek ellenére sok holland kereskedő látogatta a közelben levő Nagaszaki kikötőjét. A hollandok részesedése a portugáloké alatt maradt, és csak európai vetélytársaik távozásával indult rohamos növekedésnek. A fentieket ismerve érthetjük meg igazán, hogy a daimjó és családja miért tett meg minden tőle telhetőt azért, hogy az angolok is Hiradóban létesítsenek telepet.

Hiradón kívül még több helység neve felmerült. Iejaszu és Adams leginkább azt preferálta volna, ha az angolok Edóban maradnak telepükkel,⁷⁹ ami mellett az szólt, hogy a város a kifejezetten nagy települések közé tartozott, továbbá az, hogy innen viszonylag gyorsan megközelíthető volt az ország bármely pontja: „*Edóból Japán legtávolabbi részébe is 22 napra becsülték az utazást lóháton*” – írja Saris.⁸⁰

Felmerült Uruga neve is, egy kisvárosé, Edo közelében. Saris több napot eltöltött itt, és így ír róla: „*Oring Gaw hajózási célokra nagyon jó kikötő, ahol a hajók olyan biztonságban utazhatnak, mint London előtt a Temze folyón. Az oda vezető tengeri út nagyon biztonságos és jó, így sokkal jobb lesz hajóinknak odahajózni, mint Firadóba,*⁸¹ *figyelembe véve, hogy Oring Gaw a főszigeten van, és csak 14-15 league-re van Edótól (a fővárostól). A hely nem bővelkedik annyira élelmiszerben és húsban, mint Firando. Ez az egyedüli hiányossága azonban, Oring Gaw minden más dolgot tekintve Firadónál jobbnak tekinthető.*”⁸²

Mindezek ellenére Saris mégis Hirado mellett döntött, amit azzal magyarázhatunk, hogy ez jóval megfelelőbb hely volt a Bantamból érkező hajóknak mint első kikötő, és a kínai tengeri kereskedelem felé is régóta nyitva állt. Emellett az angolok innen szemmel tarthatták a hollandokat, valamint – kezdők lévén – az ő árukon sokat tanulhattak.⁸³ A Hiradóba történő település ellen azonban jóval több dolog szól(hatott): a hollandok jelenléte erőteljes konkurenciát jelentett, emellett nekik már valószínűleg jelentős klientúrát is sikerült kiépíteniük. Hiradótól nem messze volt Nagaszaki kikötője, ahova nagy számban érkeztek külföldi kereskedők, azaz a vetélytársak száma jóval nagyobb volt, mint más helyeken lett volna. Hiradóban ebben az időben (1584) kb. 2000 lakos élt. A kortársaknak is elég rossz véleményük van a kisvárosról. Cocks így ír Hiradóról: „*Firando halászváros, nagyon kicsi és rossz kikötő, ahol 8-10 hajónál több nem lehet egyszerre anélkül a nagy veszély nélkül, hogy viharban tönkreteszik egymást.*”⁸⁴ 1637 márciusában egy holland kereskedő azt írta, hogy a VOC telepe nélkül Hirado nem más, mint egy jelentéktelen halászközösség.⁸⁵ Mindezekon túl a helyiek sem voltak túl érdeklődők: „*A bennszülöttek most sokkal kelletlenebbek a vásárlásoknál, mint korábban, mert látják, hogy mi magunk nem voltunk készségesek azon dolgok viselésében, amit ajánlottunk nekik*” – írja Saris Hiradóba történt visszatérése után.

Noha a Hiradóba való települést helytelennek, elhibázott lépésnek tartom, ennek a ténynek messze nem volt döntő jelentősége a tíz év múlva történt kivonulásban.

Hiradóban nyolc angol maradt: William Adams (évi 100 font fizetést kapott), Richard Cocks (főkereskedő), Tempest Peacock (50 font/év), Richard Wickham (20 font/év), William Eaton (18 font/év), Walter Carwarden (12 font/év), Edward Sares (Sayers, 12 font/év) és William Nelson.⁸⁶

A hazatérés

A *Clove* 1613. december 5-én hagyta el Japánt. December 30-án találkoztak Henry Middleton egyik hajójával, és ekkor tudomást szereztek a kapitány haláláról. Bantam kikötőjét január 3-án érték el, ahol biztosították rakományukat hazafelé. (Elég drágán, mivel a helybeli angol kereskedők későbbre várták őket, és nem vettek borsot, a *Clove* érkezése után pedig annak ára hamarosan jelentős mértékben megemelkedett.) Ezek után február elején indult el a hajó Anglia felé. A hazaútról csak néhány bejegyzést olvashatunk a naplóban, végül az 1614. szeptember 27-i Plymouthba érkezéssel zárul a munka.

Saris azonban hazatérte után a Kelet-India Társaság vezetői megvádolták, hogy „saját zsebére” is folytatott kereskedést az út során.⁸⁷ Ezenfelül pornográf képek, illetve könyvek is előkerültek poggyászából, amely „műveket” később nyilvánosan elégettek. Saris e botrányai miatt végül nem maradt az angol társaság alkalmazásában, és többé nem indult kereskedelmi utazásra, bár életét ennek dacára gazdag emberként folytatta tovább.

Kereskedés Japánban

Saris, Japánból való távozta előtt, Cocksnál hagyott levelében javaslatokat tett a kereskedelem további folytatására nézve. Ezek hasznosítása részben meg is történt: pl. az angolok vettek egy dzsunkát, majd Sziám felé indítottak több kereskedelmi utat. Ezek a vállalkozások hoztak is bizonyos hasznot. Volt azonban egy olyan javaslat, amelynek követése hatalmas baklövésnek bizonyult. Saris ugyanis azt tanácsolta, hogy Kína felé próbáljanak meg az angolok – kereskedelmi értelemben – terjeszkedni. Ezt Cocks meg is próbálta: a fenti Li Tannak, aki azzal hitegette, hogy a kínai uralkodótól engedélyt szerez a briteknek a hatalmas országban történő kereskedelemre, hatalmas összegeket adott erre a célra. Ezt a pénzt az angolok többet nem látták viszont.

Az angol telep Saris távozta után még kb. egy évtizedig létezett Japánban. Vezetője mindvégig Richard Cocks maradt. A telep megszüntetésének oka annak veszteségessége volt: ez nagy részben a felhalmozódó kintlevőségeknek volt köszönhető, amelyeknek mintegy felét Li Tan adósságai tették ki, míg másik felét néhány japán kereskedő és a Macúra család adósságai alkották. Ennek ellenére lett volna lehetőség nyereséges kereskedelem folytatására, amint azt a hollandok példája is mutatja. Ez – a Saris naplójában közölt árak alapján – elsősorban kínai selyem-, illetve bársonytermékek Japánba szállítása révén lett volna lehetséges. (Ezeken a cikkeken az elérhető haszon mértéke jóval 100% felett volt.) Ezenkívül érdemes volt még az indonéz szigetekről borsot, és borostyánkővet (a bantami ár háromszorosaért lehetett ezeket eladni) Japánba vinni. Az országból kifelé pedig – a legtöbb európai kereskedőhöz hasonlóan – ezüstöt lehetett volna szállítani. (Ezt főleg Kínában lehetett nagy haszonnal eladni.)

Noha mindezen lehetőségek léteztek, a kereskedést megnehezítették a régióban az európai hatalmak közt dúló harcok. Az angolok európai vetélytársaik közül előbb a hollandokkal, majd az ibériai államokkal kerültek harcba. További gondokat okozott a japán magatartás keményedése is, ami egyre inkább a keresztények visszaszorulásához vezetett a szigeten. Így a lehetőség, amit John Saris utazása teremtett, kihasználatlan maradt, mivel az angolok közel egy évtizedes kereskedelem után felszámolták kereske-

delmi telepüket Japánban. A kivonulás egyik fő oka az volt, hogy az angolok jelentős veszteséget halmoztak fel ott-tartózkodásuk során. E veszteség nem volt szükségszerű, elsősorban a kereskedők hibáinak, rossz üzleti fogásainak tudható be, amit az is igazol, hogy a holland telep Japánban a VOC egyik legjövődélmezőbb kereskedelmi telepe volt. A távozást Japánból ők maguk ugyan csak időlegesnek tekintették, ám visszatérésükre nem került sor, majd hamarosan Japán az elzárkózás politikáját választotta, így egy esetleges visszatérési szándék csak terv maradhatott.

Jegyzetek

- 1 *Purchas, Samuel*: Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes Containing. A History of the World in Sea Voyages and Lande Travells by Englishmen and Others. London, 1625.
- 2 *Tames, Richard*: The Servant of the Shogun. New York, 1987., *Philips, Roger*: The First Englishman in Japan. h. n. 1956.
- 3 Nem számítom e kísérletek közé John Cabot fent említett utazását, noha ennek célja szintén Kína elérése volt.
- 4 Spanyolország és Portugália között 1580 és 1640 között perszonálunió volt.
- 5 *Massarella, Derek*: The World Elsewhere. New Haven, 1990. 74.
- 6 *Tames, Richard*: i. m. 15.
- 7 Tartományúr japán neve.
- 8 A 16. század második felében Japánt sikerült egyesíteni korábbi széttagoltságából. 1600-ban egy öttagú régenstanács állt az ország élén, amiben Iejaszu volt a legnagyobb és legerősebb földbirtokos. 1603-ban megszerezte a sógun címet, így névleg is Japán vezetőjévé vált. (A császár hatalma már több évszázada névleges volt.) 1607-ben fia, Hidetada javára lemond a sóguni címről, ám az államügyek tényleges irányítása a kezében marad. Ez a szokás, az utód javára történő névleges lemondás a daimjók körében is elterjedt volt. Többek között a Macúra család esetében is.
- 9 A kapitány, Jacob Jansz van Quackernack ugyan élt, de nem volt utazóképes állapotban.
- 10 Ma: Tokió.
- 11 Az első holland, akik körülhajózta a Földet.
- 12 *Massarella, D.*: i. m. 61.
- 13 *Riess, Ludwig*: History of the English Factory in Hirado. In: Transactions of the Asiatic Society of Japan. 1898. 5.
- 14 *Massarella, D.*: i. m. 62.
- 15 *Massarella, D.*: i. m. 64.
- 16 *Saris, John*: The First Voiage of the English to the Islands of Iapan. Tokio, 1941. 8. és 207.
- 17 *Saris, J.*: i. m. 204.
- 18 *Saris, J.*: i. m. 223.
- 19 *Massarella, D.*: i. m. 94.
- 20 Middleont 1610 novemberében Moha kormányzójának parancsára megtámadták. Legénységéből többen meghaltak, vagy megsebesültek, a többiek fogságba kerültek. Noha nemsokára szabadon engedték, de áruit elkobozták.
- 21 *Saris, J.*: i. m. 24.
- 22 *Saris* hajói is elkönnyelhettek bizonyos hasznot, ugyanis a feltartott hajókkal folytatott csere során sikerült a megfélemlített indiai hajókra igen előnytelen feltételeket kényszeríteni (pl. ólmot és vasat a bantami ár kétszereséért sikerült eladni nekik), másrészt pedig néhány indiai terméket is sikerült az angoloknak olcsón vásárolniuk. A naplóban két ilyen feltartott hajóval történt kereskedés árait találhatjuk.
- 23 *Saris, J.*: i. m. 52.
- 24 *Saris, J.*: i. m. 53.
- 25 *Saris, J.*: i. m. 62.
- 26 Ma: Bantem (Jáva szigetén).
- 27 *Saris, J.*: i. m. 66.
- 28 Az angolok 60 reált adtak.

- 29 *Saris, J.*: i. m. 106.
- 30 *Saris, J.*: i. m. 145.
- 31 Így nevezi a daimjó nagyapját *Saris*.
- 32 *Saris, J.*: i. m. 163.
- 33 *Saris, J.*: i. m. 150.
- 34 *Cocks, Richard*: *Diary of Richard Cocks*. London, 1899. 11.
- 35 Érdekes, hogy egy portugál utazó néhány évtizeddel korábban azt írta, hogy sertést, kecskét és barányt nem lehet találni az országban. Vö. *Cooper, Michael*: *They Came to Japan*. London, 1965. 191.
- 36 *Cooper, M.*: i. m. 5.
- 37 *Saris, J.*: i. m. 182.
- 38 *Saris, J.*: i. m. 168.
- 39 Egy nőt házasságtörésért, két férfit pedig fegyveres harcért.
- 40 *Saris, J.*: i. m. 164.
- 41 *Saris, J.*: i. m. 163.
- 42 Spanyol hittérítő.
- 43 *Cooper, M.*: i. m. 40.
- 44 *Saris, J.*: i. m. 158.
- 45 *Saris, J.*: i. m. 158.
- 46 *Saris, J.*: i. m. 200.
- 47 A legtöbbet lejasznak adták az angolok (349,25 reál). Ennek döntő része (mind mennyiségileg, mind értékben) textilია volt. Az angolok ajándékot adtak még Hidetadának (175 reál értékben: ez kb. a fele annak, amit apja kapott), lejaszu fiának, lejaszu és Hidetada „miniszterének”, továbbá három fontosabb méltóságnak is.
- 48 Ma: Sizuoka.
- 49 Ez egy előre megírt „formanyomtatvány” volt; csak a címzett nevét és a dátumot kellett beírni.
- 50 Ma: Hakata.
- 51 *Saris, J.*: i. m. 176.
- 52 *Saris, J.*: i. m. 176.
- 53 *Saris, J.*: i. m. 178.
- 54 A fegyver valószínűleg *naginata* volt. Ezt az európaiak alabárdként szokták emlegetni, *Saris* lándzsát (pike) ír.
- 55 Gíron említi. Idézi: *Cooper, M.*: i. m. 142.
- 56 *Saris league*-et ír (ez kb. 4,8 km), de valószínűleg a japán *ri* nevű mértékegységről van szó (kb. 3950 méter).
- 57 *Saris, J.*: i. m. 182.
- 58 *Saris, J.*: i. m. 188.
- 59 *Cooper, M.*: i. m. 284.
- 60 Ma: Kiotó.
- 61 A korábban említett Rodrigo 800 000 főre teszi a lakosok számát, míg a környéken lakókat 300–400 000-re. Vö. *Cooper, M.*: i. m. 279.
- 62 *Saris, J.*: i. m. 197.
- 63 Hidejosi ugyanis több hadjáratot vezetett Koreába, ahonnan valóban hoztak haza levágott füleket a japánok.
- 64 *Saris, J.*: i. m. 197.
- 65 *Saris, J.*: i. m. 248.
- 66 *Rodrigues, Joao*: *This Island of Japon*. Tokio, 1973.
- 67 *Cooper, M.*: i. m. 242.
- 68 *Saris, J.*: i. m. 251.
- 69 *Saris, J.*: i. m. 256.
- 70 *Saris, J.*: i. m. 184.
- 71 *Tames, R.*: i. m. 57.
- 72 *Saris, J.*: i. m. 185.
- 73 Ez hasonló volt az lejaszunak írott levélhez.
- 74 *Massarella, D.*: i. m. 115.
- 75 *Saris, J.*: i. m. 189.

- 76 Suinjónak hívták ezt a kötelezettséget. A selyem árát a portugáloknak az említett kereskedőtársaság állapította meg.
- 77 *Boxer, Charles Ralph*: The Christian Century in Japan, 1549–1650. Los Angeles, 1951. 102.
- 78 *Ivao, Szeicsi*: Japanese Foreign Trade in the XVIth and XVIIth Centuries. In: Acta Asiatica 1976. (vol. XXX).
- 79 *Massarella, D.*: i. m. 115.
- 80 *Saris, J.*: i. m. 189.
- 81 Hirado neve Sarisnál.
- 82 *Saris, J.*: i. m. 195.
- 83 *Massarella, D.*: i. m. 121.
- 84 *Boxer, Ch. R.*: i. m. 307.
- 85 *Massarella, D.*: i. m. 218.
- 86 A fizetések elég alacsonyak: a holland telep vezetője, Specx, kb. 121 fontot kapott egy évre. Vö. *Massarella, D.*: i. m. 221.
- 87 Ez tilos volt.